

ΣΕΙΡΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

9/2021
Νοέμβριος 2021

ΝΑΤΟ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Κωνσταντίνος Κούσαντας

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2021 ΕΙΚΟΣΙΟΚΤΩ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

9/2021
Νοέμβριος 2021

ΝΑΤΟ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Κωνσταντίνος Κούσαντας

ΝΑΤΟ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

9/2021

Λευκωσία, Νοέμβριος 2021

Copyright © Κωνσταντίνος Κούσαντας, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εκδόσεις: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Κωνσταντίνος Κούσαντας

Ο Αντιστράτηγος εα Κούσαντας Κωνσταντίνος είναι κάτοχος δύο μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών στην Διεθνή Ασφάλεια (Plymouth), Διεθνείς Σχέσεις (Brussels) και έχει τελειώσει το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου Πανεπιστήμιου Θράκης

Έχει υπηρετήσει στο ΝΑΤΟϊκό Στρατηγείο Ταχείας Επεμβάσεως στην Ισπανία - Βαλένθια ως Βοηθός Επιτελάρχη και ήταν εκπρόσωπος του ΓΕΣ στο ΝΑΤΟ Training Group.

Εισαγωγή

Διαφαίνεται γεωπολιτικά ότι η Κύπρος συνιστά έναν καθοριστικής σημασίας εταίρο για τη Δύση, αφού η θέση της είναι πολύτιμη, μοναδική και αναντικατάστατη. Η στρατιωτική συμμαχία της Κύπρου με το Ισραήλ, την Ελλάδα και την Αίγυπτο έχει συμβάλλει αποφασιστικά στην ενίσχυσή της, ενώ ο τρόπος με τον οποίο έχει χειριστεί τα ενεργειακά ζητήματα αλλά και τις διεθνείς κρίσεις της περιοχής, την έχει φέρει εγγύτερα από ποτέ στη Δύση. Η Λευκωσία είναι πλέον ένας από τους πιο αξιόπιστους και σταθερούς συμμάχους, στην κρισιμότερη ίσως περιοχή του κόσμου.

Για να ενισχυθεί η κατάσταση αυτή η Κύπρος πρέπει να αποκτήσει ισχύ. Και για να γίνει αυτό ο μόνος τρόπος είναι η σύναψη ευρύτερων συμμαχιών τόσο με ισχυρές χώρες όσο και ισχυρούς διεθνείς δρώντες, όπως είναι το ΝΑΤΟ, η Ρωσική Ομοσπονδία ή ακόμα και η ΕΕ παρά τις διαφορετικές αντιλήψεις και συμφέροντα που επικρατούν στο εσωτερικό της από τα κράτη – μέλη της.

Για να μπορέσει η Κύπρος να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως κράτος στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, πρέπει και η Ελλάδα να προσφέρει στο Ισραήλ από κοινού με την Κύπρο, έναν διάδρομο ασφαλείας προς την Ευρώπη και συγχρόνως να εξασφαλίσει στην Αίγυπτο μία ουδέτερη φίλα προσκείμενη θαλάσσια ζώνη στη Μεσόγειο.

Από την ίδρυση του NATO μέχρι την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960)

Ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic Treaty Organization¹), γνωστός και ως Βορειοατλαντική Συμμαχία, είναι στρατιωτική αμυντική συμμαχία χωρών της Δύσης, που έχει σκοπό την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των χωρών-μελών σε διάφορους τομείς (στρατιωτικό, πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, μορφωτικό), την προώθηση των γεωπολιτικών συμφερόντων και την αποτροπή της ένοπλης επίθεσης εναντίον κάποιας χώρας - μέλους από άλλες. Η συμμαχία αυτή υπογράφηκε τον Απρίλιο του 1949 στην Ουάσιγκτον, από 12 χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Το 1952 προσχώρησαν στη συμμαχία η Ελλάδα και η Τουρκία. Σήμερα, η Βορειοατλαντική Συμμαχία αριθμεί 30 χώρες μέλη.

Το NATO είχε δημιουργηθεί² για να κρατά μακριά από την Ευρώπη τους Ρώσους, για να φέρει τους Αμερικανούς εντός αυτής και για να συγκρατεί τους Γερμανούς όταν η τότε Δυτική Γερμανία προσχώρησε αργότερα στο NATO (1955). Οι μνήμες από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον οποίο ξεκίνησε η Γερμανία, ήταν ακόμη νωπές, η Σοβιετική Ένωση ήλεγχε σχεδόν το σύνολο της Ανατολικής Ευρώπης και την Ανατολική Γερμανία ενώ οι ΗΠΑ σκέφτονταν αν θα πρέπει να επηρεάζουν πιο έντονα την Ευρώπη, ειδάλλως ο κίνδυνος της σοβιετικής επιρροής θα ήταν ακόμη πιο έντονος.

Στον μεταπολεμικό κόσμο όπου η Άγκυρα θεωρούσε όλο και περισσότερο τον κομμουνισμό ως τη μεγαλύτερη απειλή, οι Τούρκοι ήταν ικανοποιημένοι με το γεγονός ότι η Κύπρος παρέμενε υπό βρετανική διοίκηση κυρίως με την είσοδο των 2 χωρών (Ελλάδας και Τουρκίας) στο NATO το 1952.³ Όμως, στα μέσα της δεκαετίας του 1950 άρχισε να γίνεται φανερό ότι ο έλεγχος της ανατολικής Μεσογείου γλιστρούσε μέσα από τα δάκτυλα της Βρετανίας.

¹ nato.org

² <https://www.dw.com/el>

³ <https://www.ucy.ac.cy/pek/documents/ebooks/deigmaebooks/Kypros.pdf> - Diana Marlides

Επακόλουθο της κρίσης του Σουέζ, ήταν να μεγαλώσει ο φόβος της Τουρκίας για τους όλο και περισσότερο εχθρικούς Άραβες γείτονές της, με τους οποίους η Ελλάδα διατηρούσε φιλικές σχέσεις και να δημιουργηθεί η εντύπωση στην Άγκυρα ότι η Βρετανία ετοιμαζόταν να αποχωρήσει από το νησί.

Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε στο Κυπριακό πρόβλημα, στο εσωτερικό του NATO, η ίδρυση του Συμφώνου της Βαγδάτης⁴ (Οργανισμός του Κεντρικού Συμφώνου – Central Treaty Organization), γνωστό ως ΣΕΝΤΟ, στις 24 Φεβρουαρίου 1955 που αποτέλεσε την προέκταση της δυτικής επιρροής στα νοτιοδυτικά σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης, με σκοπό τον περιορισμό της σοβιετικής επέκτασης στη Μέση Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο και τον Ινδικό Ωκεανό. Το Σύμφωνο περιελάμβανε την Τουρκία, το Ιράκ, το Ιράν και το Πακιστάν με το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες ως συνδεδεμένα μέλη. Επίσης ιδιαίτερος ήταν ο ρόλος της Κύπρου καθώς φιλοξενούσε τις βρετανικές βάσεις και τις συνέδεε επιχειρησιακά με τη Μέση Ανατολή.

Οργανωτικά το Σύμφωνο περιελάμβανε το Συμβούλιο Υπουργών, τη Γραμματεία και την Οικονομική Επιτροπή με υποεπιτροπές υγείας, εμπορίου και επικοινωνιών. Το Συμβούλιο Υπουργών συνερχόταν ετησίως σε επίπεδο πρωθυπουργών ή υπουργών Εξωτερικών διαδοχικά στην Τεχεράνη, το Ισλαμαμπάντ, την Άγκυρα, το Λονδίνο και την Ουάσιγκτον. Στην Άγκυρα διεξάγονταν συναντήσεις σε επίπεδο πρέσβων. Η Γραμματεία αποτελείτο από διακόσια άτομα και ο γενικός γραμματέας του Συμφώνου οριζόταν από το Συμβούλιο Υπουργών για τρία χρόνια. Παράλληλα υπήρχε η Στρατιωτική Επιτροπή με σκοπό τη διεξαγωγή κοινών στρατιωτικών ασκήσεων σε περιοδική βάση παρά την απουσία μονίμων κοινών στρατιωτικών δομών στα μέλη του Συμφώνου.

⁴ <https://www.kathimerini.gr/world/505791/to-symfono-tis-vagdatis/>

Η χρηματοδότηση του Συμφώνου προερχόταν από τις εισφορές των κρατών-μελών του, με τις Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο να έχουν τη μερίδα του λέοντος σε επίπεδο εισφορών. Το 1959 οι Ηνωμένες Πολιτείες ίδρυσαν το Απόθεμα Αναπτυξιακών Δανείων για τη χρηματοδότηση διαφόρων έργων, όπως του σιδηροδρόμου Τουρκίας - Ιράν, της ειδικής τεχνολογίας τηλεφωνικής γραμμής Άγκυρας - Τεχεράνης - Καράτσι (1965), την επέκταση του λιμένα της Τραπεζούντας και τον οδικό άξονα Πακιστάν - Ιράν - Τουρκία.

Ωστόσο, ευθύς εξαρχής φάνηκαν οι εγγενείς αδυναμίες του Συμφώνου της Βαγδάτης. Η διακυβερνητική στρατιωτική συμμαχία που αντιπροσώπευε το Σύμφωνο αποδείχθηκε βραχύβια και προβληματική στην εφαρμογή της, καθώς μία σειρά γεγονότων την περιθωριοποίησαν επιχειρησιακά. Στις 14 Ιουλίου 1958 η πτώση του Ιρακινού μονάρχη από το στρατιωτικό πραξικόπημα του Στρατηγού Αμπντούλ Καρίμ Κάσιμ είχε ως αποτέλεσμα την αποχώρηση του Ιράκ από το Σύμφωνο και την επίσημη ουδετεροποίησή του σε σχέση με το ψυχροπολεμικό κλίμα, αλλά με έντονη την ουσιαστική στροφή του προς τη σφαίρα επιρροής της Μόσχας. Παρά το ότι η έδρα του Συμφώνου μεταφέρθηκε στην Άγκυρα, η απώλεια του Ιράκ ήταν εμφανής και αποδυνάμωσε το Σύμφωνο.

Είναι περίεργο το ότι ο CENTO⁵, καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του μέχρι το 1979, δεν πήρε μέρος σε κανέναν πόλεμο, ενώ μέλη του ενεπλάκησαν σε πολέμους, όπως ο δεύτερος και ο τρίτος Ινδο-πακιστανικός πόλεμος (1965 και 1971 αντίστοιχα). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το Πακιστάν δεν στηρίχτηκε επίσημα από κανένα μέλος του CENTO, όπως επίσης και η Τουρκία ενήργησε μόνη της στην εισβολή στην Κύπρο το 1974. Οι ενέργειες αυτές αποδυνάμωναν τον Οργανισμό, και δεν φαινόταν να έχει λόγο ύπαρξης. Το 1978, οι εσωτερικές διαμάχες του Ιράν ανάγκασαν τον Παχλαβί,

⁵ <https://powerpolitics.eu/cento-%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD-%CF%84%CE%BF%CF%85-nato/>

τον ιδιαίτερα αυταρχικό - εκσυγχρονιστή τελευταίο Σάχη του, να μειώσει τη συμμετοχή του στον Οργανισμό. Με την εξορία του Παχλαβί και την ανάληψη της εξουσίας από τον Αγιατολάχ Χομείνι (1979), η φύση του Ιρανικού κράτους άλλαξε ριζικά, και μαζί του ήρθε και η αποχώρηση από τον CENTO. Αυτή ήταν και η χαριστική βολή για την ύπαρξη του Οργανισμού: χωρίς τον κεντρικό της σύνδεσμο, η Τουρκία και το Πακιστάν αποχώρησαν τον ίδιο χρόνο.

Όταν ο αγώνας για την ένωση Κύπρου Ελλάδας άρχισε την 1η Απριλίου 1955 με αρχηγό τον Γεώργιο Γρίβα ο Μακάριος πίεζε τον Παπάγο για προσφυγή στον ΟΗΕ για την αυτοδιάθεση της Κύπρου. Στις 29 Αυγούστου 1955 η Αγγλία για να την αποφύγει, κάλεσε τριμερή διάσκεψη στο Λονδίνο, παρουσία της Ελλάδας και εσκεμμένα καλεί και την Τουρκία. Όταν ο Μακάριος το πληροφορήθηκε, πήγε στις 11 Ιουλίου 1955 στην Αθήνα θυμίζοντας τη συνθήκη της Λωζάννης, τα άρθρα 20 και 21 που απέκλειαν την Τουρκία κάθε δικαιώματος στο Κυπριακό, όπου και πρόσθεσε⁶ «Αν αναγνωριστεί η Τουρκία και εμπλακεί στο Κυπριακό, αν δεν υποφέρουμε επί των ημερών μας, θα υποφέρουν τα παιδιά ή τα εγγόνια μας».

Το 1956, η Άγκυρα είχε αποσπάσει δημόσια δέσμευση από τη βρετανική κυβέρνηση ότι, εάν η αρχή της αυτοδιάθεσης εφαρμοζόταν στην Κύπρο, θα εφαρμοζόταν ξεχωριστά για την τουρκοκυπριακή μειονότητα, η οποία αποτελούσε το 18% του πληθυσμού. Αυτή η δέσμευση θα πρόσφερε ένα είδος νομιμοποίησης της διχοτόμησης, σε περίπτωση βρετανικής αποχώρησης, όπου θα γινόταν ξεκάθαρο ότι υπήρχε μια αναμφισβήτητη ξεχωριστή τουρκική κοινότητα με διακριτά δικαιώματα και σαφές πολιτικό όραμα : «διχοτόμηση ή θάνατος».

⁶ <https://neoskosmos.com/el/256994/1900-1960-ta-gegonota-pou-proigithikan-tis-ypografis-gia-tin-aneksartisia-tis-kyprou1/>

Το NATO⁷ ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για την κατάσταση στην Κύπρο, που είχε σοβαρές επιπτώσεις στις σχέσεις των τριών αναμειγμένων χωρών (Ελλάδας, Τουρκίας, Αγγλίας) που ήταν μέλη του. Ως Γενικός Γραμματέας του NATO ο Βέλγος Σπάακ αναμείχθηκε στο Κυπριακό πρόβλημα με ιδέες συμβιβαστικές λύσεις έναντι και των τριών χωρών-μελών της Συμμαχίας. Ιδίως μετά την υποβολή, εκ μέρους της Αγγλίας, του διχοτομικού σχεδίου Μακμίλλαν (το οποίο οι Βρετανοί απείλησαν να εφαρμόσουν μονομερώς και με τη συνεργασία της Τουρκίας), η συνοχή της Συμμαχίας απειλήθηκε σοβαρότατα. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, υποχωρώντας, έκανε τη γνωστή δήλωσή του περί ανεξαρτησίας (16.9.1958), αποδεχόμενος εγκατάλειψη του αιτήματος για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τη νέα θέση του Μακαρίου υποστήριξε το Εργατικό κόμμα της Μεγάλης Βρετανίας όπως επίσης και το NATO διά του Σπάακ και έτσι άνοιξε η οδός για νέα διαπραγμάτευση, που οδήγησε στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου.

Από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας αντιλαμβάνεται κανείς ότι το κυπριακό κράτος με την Συμφωνία Ζυρίχης – Λονδίνου είχε στοιχεία «εξαρτημένης ανεξαρτησίας» από τις εγγυήτριες δυνάμεις Ελλάδας, Τουρκίας και Βρετανίας και έτσι ήταν δύσκολη κάθε προσπάθεια πλήρους ανεξαρτητοποίησης. Κι αυτό δεν άργησε να φανεί σ' όλες του τις διαστάσεις παρόλο που πρέπει να σημειωθεί πως στη Ζυρίχη ο Καραμανλής και ο Μεντερές υπέγραψαν μια μυστική συμφωνία 5 σημείων⁸, η οποία προέβλεπε την ένταξη της Κύπρου στον NATO, ότι θα ασκούσαν επιρροή για να τεθεί εκτός νόμου το κομμουνιστικό κόμμα, ο πρώτος στρατιωτικός διοικητής θα αποφασιζόταν με κλήρο και πως θα κήρυσσαν γενική αμνηστία. Μετά την υπογραφή των συμφωνιών άρχισαν οι προεργασίες για τη συγκρότηση του κυπριακού κράτους που τυπικά ολοκληρώθηκαν με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Στην πραγματικότητα όμως, άρχισε μια διαδικασία για την ολοκλήρωση της διχοτόμησης στην οποία το NATO και οι Αμερικανοί πρωτοστάτησαν και την καθοδήγησαν.

⁷ <http://www.polignosi.com/cgi-bin/hweb?-A=9819&-V=limmata>

⁸ <https://el.wikipedia.org/>

Ο ρόλος του NATO μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960) μέχρι την Τουρκική εισβολή (1974)

Η Κυπριακή Δημοκρατία ιδρύθηκε το 1960 και σύμφωνα με το Σύνταγμά της, ήταν δικοινοτικό κράτος. Το 1960 η Κύπρος είχε 573.566 κατοίκους, εκ των οποίων 441.656 Ελληνοκύπριοι (77%) και 104.942 (18,3%) Τουρκοκύπριοι και 26.968 (4,7%) λοιποί (Μαρωνίτες, Αρμένιοι και Λατίνοι). Η Ελληνική Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) εγκαταστάθηκε στην Κύπρο στις 16 Αυγούστου του 1960 με 950 άνδρες και η ΤΟΥΡΔΥΚ με 650. Η ΕΛΔΥΚ εγκαταστάθηκε στο στρατόπεδο της, έξω από τη Λευκωσία στον δρόμο προς τον Γερόλακκο.

Αμέσως μετά τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου με τις οποίες ιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής παρότρυνε θερμά τον Μακάριο να υποβληθεί αίτημα και της Λευκωσίας για ένταξη στη Συμμαχία του NATO, κάτι για το οποίο υπήρχε γενική συναίνεση την εποχή εκείνη. Ο Μακάριος αρνήθηκε πεισματικά. Αντίθετα, είχε απενεργοποιηθεί και το ειδικό γραφείο συνδέσμου⁹ που διατηρούσε το NATO στην Κύπρο από τις αρχές της δεκαετίας του 1950.

Τα πρώτα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν δύσκολα αφού χαρακτηρίστηκαν από τις διακοινοτικές ταραχές του 1963, την απομόνωση των Τουρκοκυπρίων σε περιοχές (θυλακοποίηση), την έλευση διάφορων στρατιωτικών δυνάμεων και τη δημιουργία παραστρατιωτικών οργανώσεων.

Το Σύμφωνο της Βαγδάτης¹⁰ που είχε υπογραφεί το 1955, ουσιαστικά όχι μόνο δεν περιόρισε τη σοβιετική επιρροή αλλά ανέδειξε τον στρατηγικό ρόλο της Τουρκίας, η οποία αποτελώντας μέλος τόσο του NATO όσο και του Συμφώνου της Βαγδάτης μονοπωλούσε την επιχειρησιακή επιρροή σε Ανατολή και Δύση. Το αδιαπέραστο τείχος που σήκωσε η προνομιακή θέση και μεταχείριση της Τουρκίας από τους δυτικούς συμμάχους της, προκάλεσε

⁹ <https://www.tanea.gr/2018/02/19/greece/i-ellada-sto-nato-i-kypros-ektos/>

¹⁰ <https://www.kathimerini.gr/world/505791/to-symfono-tis-vagdatis/>

ζημιά στα συμφέροντα της Ελλάδας. Ενδεικτικό του επιζήμιου χαρακτήρα του Συμφώνου για τα συμφέροντα της Ελλάδας είναι το γεγονός ότι κατά τη δεκαετία του 1960 και του 1970 οι σχέσεις της Ελλάδας με το Ιράκ, το Ιράν και το Πακιστάν παρέμεναν τυπικές και αδρανείς. Παρά τις όποιες επίμονες κατά καιρούς προσπάθειες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής για διμερή προσέγγιση των εν λόγω χωρών, η Τουρκία πάντοτε παρενέβαινε σε κάθε επίπεδο, επικαλούμενη τις δεσμεύσεις των χωρών του Συμφώνου της Βαγδάτης για να αποσοβηθεί η ελληνική προσέγγιση με αυτές.

Ο μεσολαβητής για το Κυπριακό, πρώην υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Ντιν Άτσεσον¹¹, κατέθεσε σχέδιο (παρουσιάστηκαν δυο περίπου όμοιες εκδοχές) το 1965 το οποίο προέβλεπε την εγκατάσταση τουρκικής βάσης κατά κυριαρχία σε ευρεία εδαφική ζώνη στη χερσόνησο της Καρπασίας ίση με το 10%-11% του εδάφους του νησιού ως αντάλλαγμα για την ένωση του υπολοίπου της Κύπρου με την Ελλάδα. Για τους Τουρκοκύπριους που δεν θα μετέβαιναν στην τουρκική ζώνη προβλεπόταν εκτεταμένη αυτοδιοίκηση σε καντόνια εντός της ελληνικής ζώνης. Ήταν μια λύση που προσέγγιζε περισσότερο στην έννοια της διπλής ένωσης, της διανομής του νησιού μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η λύση αυτή θεωρείτο ριζική και οριστική από την αμερικανική οπτική καθώς έθετε την Κύπρο υπό τον έλεγχο δύο κρατών-μελών του NATO και ταυτόχρονα εξάλειφε μια εστία διαμάχης μεταξύ συμμάχων στην ανατολική Μεσόγειο. Η Τουρκία όμως, δεν δεχόταν εκμίσθωση και ζητούσε κυριαρχία. Ούτε ο Μακάριος αποδέχθηκε το σχέδιο και αυτό εγκαταλείφθηκε.

Η Μόσχα χρησιμοποίησε την κυπριακή κρίση αφενός για να υπονομεύει τη συνοχή του NATO και αφετέρου για να κερδίζει την εύνοια της Τουρκίας, στην οποία απέδιδε τεράστια στρατηγική σημασία.¹²

¹¹ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85>

¹² <https://www.tovima.gr/2014/07/19/opinions/i-eisboli-stin-kypro-kai-to-diplo-paixniditis-essd/Μακάριος> Δρουσιώης

Εκτός από τη κατάληψη 1/3 του νησιού από τις δυνάμεις του Αττίλα, υπήρξαν και κάποιες (σημαντικές) επιπτώσεις στους κόλπους του NATO που ευνοούσαν τα Σοβιετικά σχέδια. Η Ελλάδα και η Τουρκία (χώρες του NATO) βρέθηκαν πολύ κοντά στη σύρραξη και από τότε οι σχέσεις είναι τεταμένες. Μετά την εισβολή, η Ελλάδα αποσύρθηκε από το στρατιωτικό σκέλος του NATO με απόφαση Καραμανλή, δημιουργώντας κενό στα πλευρά της Συμμαχίας, το Αμερικανικό Κογκρέσο επέβαλε εμπάργκο στις πωλήσεις όπλων στην Τουρκία και η Τουρκία απάντησε με το κλείσιμο όλων των Νατοϊκών σταθμών παρακολούθησης που υπήρχαν στο έδαφός της, με αποτέλεσμα να «τυφλωθεί» ένα μεγάλο κομμάτι της Αμερικανικής αντικατασκοπείας. Τέλος ο Καραμανλής στρατιωτικοποίησε τα νησιά του Αν. Αιγαίου και διακήρυξε ότι η πρωταρχική απειλή για την Ελλάδα δεν προέρχεται πλέον από τις κομμουνιστικές χώρες του βορρά, αλλά από ανατολάς.

Η Ρωσία με την διπλωματική της στάση και πιθανότατα ενθάρρυνση απέναντι στους Τούρκους στα γεγονότα του 1974, ουσιαστικά κατέστρεψε το Ν/Α άκρο του NATO και κατάφερε να παρεισφρήσει στον Νατοϊκό σχεδιασμό. Η Αμερικανική στάση στο θέμα του Κυπριακού, δυσαρέστησε τους Τούρκους. Σε εκείνο το σημείο ξεκινά η προσέγγιση της ΕΣΣΔ όταν από τις αρχές τις δεκαετίας του '70 επιδίωξαν και πέτυχαν να ενδυναμώσουν τις εμπορικές σχέσεις των δυο χωρών. Το εμπορικό ισοζύγιο τετραπλασιάστηκε και σύντομα άνοιξε σοβιετική τράπεζα στην Άγκυρα για να εξυπηρετεί τις συναλλαγές. Παράλληλα, δεν δίστασαν να προσφέρουν στην Τουρκία οικονομική βοήθεια που έφτανε το \$1 δις ετησίως και που κατευθυνόταν στη κατασκευή βαριάς βιομηχανίας, φραγμάτων, υδροηλεκτρικών εργοστασίων κτλ.

Είναι προφανές, ότι όταν πρόκειται για γεωπολιτικά ζητήματα, επικρατεί πάντα η λογική του συμφέροντος και όχι των συναισθημάτων.

Σε όλη τη διάρκεια της κυπριακής κρίσης αλλά και τα χρόνια που ακολούθησαν δεν υπήρξε ούτε μία ονομαστική καταδίκη της Τουρκίας από τη Σοβιετική Ένωση για οποιαδήποτε πτυχή του Κυπριακού. Ο Μακάριος, ο οποίος παραπλανήθηκε για τις προθέσεις της Μόσχας, όταν διέγινωσε την απροθυμία της Μόσχας να τον στηρίξει, ύστερα από μια αποτυχημένη προσφυγή στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, συναντήθηκε τυχαία με τον αυστριακό διπλωμάτη Λούντβιχ Στάινερ, ο οποίος είχε υπηρετήσει ως πρέσβης στη Λευκωσία. Ο Στάινερ, μεταφέροντας τη συνομιλία τους στους Αμερικανούς, είπε πως ο Μακάριος είχε συνειδητοποιήσει ότι «δεν μπορούσε να περιμένει καμία βοήθεια από τους Σοβιετικούς» και ότι «τώρα ένιωθε μια φιλοαμερικανική τάση «βαθιά μέσα στην καρδιά του».

Η παρέμβαση του NATO, μέσω απόρρητης έκθεσής του στο μεσοδιάστημα των δύο διασκέψεων της Γενεύης, (η οποία σημειωτέον γνωστοποιήθηκε στην Ελλάδα, αφού δεν είχε αποχωρήσει ακόμα από το NATO), προκάλεσε αρκετά ερωτηματικά και πιθανώς να επηρέασε τις επιλογές της ελληνικής πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, όταν ο κίνδυνος ενός ελληνοτουρκικού πολέμου έγινε ορατός. Σύμφωνα, λοιπόν, με την έκθεση αυτή, είχε παρατηρηθεί σημαντική κινητικότητα στους βαλκάνιους συμμάχους της ΕΣΣΔ, με επίκεντρο και απόληξή της τη Βουλγαρία, κοντά στα σύνορα με Ελλάδα και Τουρκία. Κατόπιν τούτου, επιτελείς του NATO συμπέραναν ότι η Μόσχα προετοιμαζόταν να εκμεταλλευθεί έναν ενδεχόμενο ελληνοτουρκικό πόλεμο, ώστε να κινηθεί είτε προς το Αιγαίο είτε προς τα υψίστης στρατηγικής σημασίας Στενά των Δαρδανελίων.

Η αμερικανική διπλωματική παρέμβαση δεν αποσόβησε την αρνητική πορεία των διαπραγματεύσεων, η οποία διαφάνηκε από τις 12 Αυγούστου 1974, αφότου επιδόθηκαν τα σχέδια των εκπροσώπων των δύο κοινοτήτων Γλαύκου Κληρίδη και Ραούφ Ντενκτάς. Το πρώτο προέβλεπε τη διατήρηση του διακοινοτικού χαρακτήρα της συνταγματικής τάξης της Κύπρου, την κατανομή εξουσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ κυβέρνησης και αυτόνομων κοινοτικών διοικήσεων, τη διατήρηση του προεδρικού συστήματος, τον

καθορισμό περιοχών για την άσκηση εξουσίας από την ελληνική και τουρκική κοινότητα, την άσκηση νομοθετικής εξουσίας από Έλληνες και Τούρκους βουλευτές, οι οποίοι θα συνέρχονταν χωριστά. Το σχέδιο Ντενκτάς έκανε λόγο για διατήρηση του διακοινοτικού χαρακτήρα του κράτους, δημιουργία δύο ομόσπονδων κρατών με απόλυτο έλεγχο και αυτονομία εντός των γεωγραφικών ορίων τους και για παραχώρηση στο τουρκοκυπριακό κράτος του 34% του εδάφους βόρεια της γραμμής Λευκωσίας – Αμμοχώστου.¹³ Αν και το σχέδιο απορρίφθηκε αμέσως από τους Κυπρίους, ακολούθησε το σχέδιο του Γκιουνές - Υπουργός Εξωτερικών Τουρκίας – για δημιουργία δύο αυτόνομων ζωνών, με την τουρκοκυπριακή να καταλαμβάνει τα όρια που έθετε το σχέδιο Ντενκτάς αλλά με τη μορφή καντονίων, σύμφωνα με την πρόταση Κίσινγκερ. Η τουρκική πρόταση τέθηκε προς συζήτηση υπό συνθήκες εκβιαστικές, που καθιστούσαν δεδομένη την κακοπιστία της Άγκυρας (απειλή για διακοπή των συνομιλιών αν δεν προσέρχονταν να συζητήσουν επί του σχεδίου το βράδυ της 12^{ης} Αυγούστου), τη στιγμή που, ενώ η ελληνική πλευρά προέβaine σε παραχωρήσεις σχετικά με τους θύλακες και τους αιχμαλώτους, η τουρκική αντιπροσωπεία καθίστατο ολοένα και πιο αδιάλλακτη.

Ο Κίσινγκερ επέκρινε την εμμονή της ελληνικής κυβέρνησης στην ίδια εθνικιστική θέση της πρώην στρατιωτικής κυβέρνησης, επειδή δεν ήταν προετοιμασμένη να εκτεθεί στην κατηγορία ότι εγκατέλειψε το εθνικό συμφέρον. Εξαιτίας αυτής της εμμονής είχε απορρίψει η Αθήνα οποιαδήποτε ομοσπονδιακή λύση και περίμενε από τις ΗΠΑ και το NATO να εκδιώξουν τους Τούρκους από το νησί, τη στιγμή που οι Τούρκοι, έχοντας το στρατηγικό πλεονέκτημα, επέμεναν στη λύση της διχοτόμησης.

Η απόφαση που ο Καραμανλής θεώρησε ότι όφειλε να λάβει, ήταν η αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO, η οποία συνόδευσε την απόφαση της χώρας να μην επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο, όπως

¹³ Doureios.com / Michalis Ignatiou / USA State Department Archives

ανακοινώθηκε με το πέρας της δραματικής σύσκεψης στο Πεντάγωνο στις 14 Αυγούστου 1974.

Ήδη η αμερικανική κυβέρνηση είχε αποδοκιμάσει με δήλωση του ίδιου του προέδρου Τζέραλντ Φορντ την τουρκική επίθεση και είχε προειδοποιήσει με διακοπή της αποστολής αμερικανικού υλικού προς Τουρκία και Ελλάδα σε περίπτωση σύρραξης. Ο δε υφυπουργός Εξωτερικών, Τζόζεφ Σίσκο, εξέφρασε τη λύπη του για την απόφαση της Αθήνας για αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO, αντιλαμβανόταν, όμως, την απογοήτευση της κυβέρνησης και ήλπιζε ότι σύντομα θα διαμορφώνονταν οι προϋποθέσεις για την αναίρεση της απόφασης. Επεσήμανε, τέλος, ότι η αμερικανική θέση παρέμενε κατά της διχοτόμησης της νήσου και προσηλωμένη στην εξεύρεση ικανοποιητικής για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη λύσης.

Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ συγκλήθηκε εκτάκτως στις 14 Αυγούστου και εντός δύο ημερών εξέδωσε τέσσερις αποφάσεις, τις υπ. αρ. 357 - 360, οι οποίες συνιστούσαν την αποκατάσταση της ομαλότητας και την έναρξη συνομιλιών για τη ρύθμιση της κατάστασης και καταδίκαζαν (συγκεκριμένα η Απόφαση 360) με δριμύτητα την Άγκυρα. Η τελευταία, στην προσπάθειά της να αντικρούσει την κατηγορία ότι προέβη σε «επιθετική πράξη» επικαλέστηκε δύο επιχειρήματα:

- α. Την ανάγκη να προστατεύσει την τουρκοκυπριακή κοινότητα, επικαλούμενη το δόγμα της «ανθρωπιστικής επέμβασης».
- β. Το δικαίωμα να ενεργήσει σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συμφωνίας Εγγυήσεως του 1960.

NATO και Κυπριακό πρόβλημα μέχρι σήμερα

Η απόφαση για την αποχώρηση από το NATO της Ελλάδας την 14 Αυγούστου 1974 αποσκοπούσε στην εκτόνωση της λαϊκής δυσαρέσκειας, αλλά στηρίχθηκε και σε διεθνοπολιτικά κριτήρια, ως προσπάθεια άσκησης πίεσης προς το NATO για την ενεργοποίησή του με σκοπό την απομάκρυνση των τουρκικών δυνάμεων από την Κύπρο.

Ωστόσο, μία τέτοια απόφαση δεν μπορούσε παρά να εκληφθεί ως επιβεβαίωση της πλήρους αδυναμίας της Ελλάδας να αντιδράσει στρατιωτικά, με σκοπό να ανατρέψει τα τετελεσμένα γεγονότα στην Κύπρο. Η πρώτη αντίδραση του Καραμανλή ήταν να κηρύξει τον πόλεμο στην Τουρκία. Όμως, οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων υποστήριξαν ότι η αποστολή στρατιωτικών ενισχύσεων στην Κύπρο δεν θα είχε αποτέλεσμα λόγω, κυρίως, της απόστασης και της απόλυτης τουρκικής υπεροχής στον αέρα, και θα οδηγούσε στη γενίκευση του πολέμου με τα ελλιπώς τότε οχυρωμένα νησιά του Αν. Αιγαίου να αποτελούν εύκολη λεία για τις τουρκικές αποβατικές δυνάμεις. Υπάρχει, ωστόσο, η άποψη, ότι στην περίπτωση που η Ελλάδα βρισκόταν σε ετοιμοπόλεμη κατάσταση, είτε θα γενικευόταν ο πόλεμος με την Τουρκία, το ενδεχόμενο, δηλαδή, που απευχόταν όσο τίποτα άλλο η Ουάσινγκτον, φοβούμενη τις επιπτώσεις για τη Συμμαχία, είτε οι Τούρκοι θα απέφευγαν να εξαπολύσουν και τον δεύτερο Αττίλα.

Όμως, με την απόφασή της αυτή, η ελληνική ηγεσία μετατόπισε την ουσία του προβλήματος και αντί να καλλιεργήσει στην κοινή γνώμη και στο πολιτικό σκηνικό έναν υγιή προβληματισμό για τον συσχετισμό των δυνάμεων με τη γείτονα χώρα, τις πολιτικές του συνέπειες και τις δυνατότητες ισχυροποίησης των ελληνικών θέσεων, έριξε τις ευθύνες στους «ξένους» και ζήτησε από αυτούς να ανατρέψουν τον νέο συσχετισμό δυνάμεων στην περιοχή.

Από τότε συνέβησαν πάρα πολλά με την πλήρη επιστροφή της Ελλάδας στο NATO το 1980, λίγα χρόνια αργότερα αλλά το γεγονός αυτό δεν μετέβαλε το σκηνικό των τουρκικών διεκδικήσεων που διαρκώς οξύνονται με την κρίση του 1987, την κρίση στα Ίμια και την πρόσφατη κρίση στο Αιγαίο για έρευνες υδρογονανθράκων σε Κυπριακή και Ελληνική υφαλοκρηπίδα.

Το NATO για πολλοστή ιστορικά φορά, κρατώντας ίσες αποστάσεις, ζητά συνεχώς από την Τουρκία και την Ελλάδα να αποκλιμακώσουν την ένταση, χωρίς να λάβει ποτέ επί της ουσίας θέση.

Όμως, μεγάλης διπλωματικής αξίας ήταν η χρονική επιλογή της Ουάσιγκτον να ανακοινώσει πρόσφατα την απόφαση για άρση του εμπάργκο πώλησης αμερικανικών μη φονικών όπλων προς την Κυπριακή Δημοκρατία.¹⁴ Τον Σεπτέμβριο του 2020 ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Μάικ Πομπέο ενημέρωσε τηλεφωνικά τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας Νίκο Αναστασιάδη για την απόφαση των ΗΠΑ να άρουν το εμπάργκο που επιβλήθηκε στην Κύπρο το 1987, για τους μη φονικούς εξοπλισμούς. Η χρονική επιλογή του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, εν μέσω κρίσης στην Ανατολική Μεσόγειο και απειλών από την Τουρκία για εποικισμό της Αμμοχώστου, γίνεται αντιληπτή και ως ένα έμμεσο μήνυμα, ότι η Ουάσιγκτον προχωρεί σε κινήσεις ενίσχυσης και όχι υπονόμευσης της σταθερότητας στην περιοχή. Η άρση του εμπάργκο θα έχει ισχύ για ένα χρόνο και θα μπορεί να ανανεώνεται σε ετήσια βάση.

Ο Εκτελεστικός Αντιπρόεδρος της Δεξαμενής Σκέψης Atlantic Council Damon MacWilson σε σχετικό άρθρο¹⁵ του εισηγείται την ένταξη της Κύπρου στην Ατλαντική Συμμαχία, δίνοντας έτσι λύση, κατά την άποψη του και στα θέματα ασφάλειας και εγγυήσεων που κρατούν άλυτο για δεκαετίες το κυπριακό πρόβλημα. Υποστηρίζει ότι με την ένταξη της Κύπρου στο NATO στο πλαίσιο μιας λύσης του κυπριακού, οι δύο κοινότητες στην Κύπρο, η Αθήνα και η Άγκυρα μπορούν να πετύχουν μια λύση που να εμπνέει εμπιστοσύνη, σε συνεργασία με όλους τους εταίρους της διεθνούς Συμμαχίας αλλά και της ΕΕ.

¹⁴ <https://www.kathimerini.gr/politics/1094206/arsi-empargko-oplon-apo-ipa-gia-tin-kypro/>

¹⁵ <https://www.alphanews.live/editorial/atlantic-council-irthe-i-ora-i-kypros-na-entahthei-sto-nato>

Οι ΗΠΑ μπορούν να πιέσουν την Τουρκία να άρει το τουρκικό βέτο ώστε να ενταχθεί η Κύπρος στο ΝΑΤΟ, ενώ σημεία - ορόσημα για το άνοιγμα ενταξιακών διαπραγματεύσεων σε αυτή τη συγκυρία, θεωρεί τα αμερικανικά όπλα, τους υδρογονάνθρακες και την ισλαμική πολιτική Ερντογάν.

Οι ΗΠΑ σαφέστατα χάνουν γεωπολιτική επιρροή¹⁶ στον πλανήτη και θα προσπαθήσουν να κρατήσουν τα ερείσματα που μπορούν. Η γεωστρατηγική σημασία της Κύπρου είναι τεράστια.

Στο μέλλον εκτιμάται ότι θα προβληθούν οι λόγοι ένταξης της Κύπρου στο ΝΑΤΟ, για την ασφάλεια, για κοιτάσματα, τον EastMed κλπ. Θα υπάρξουν μεγάλες πιέσεις ως προς αυτήν την κατεύθυνση. Όλα αυτά, επειδή η Ρωσία χτίζει τις συμμαχίες της στην Ευρώπη και αυτό ενοχλεί την απέναντι πλευρά.

Η Κυπριακή Δημοκρατία οφείλει να αποκολληθεί από μικροκομματικού τύπου ιδεοληψίες εντοπίων και κυπριακών κομματικών σχηματισμών και επιδιώξει να ενταχθεί εις το PfP (Partnership for Peace) με τελικό σκοπό την ένταξή της στο ΝΑΤΟ.¹⁷ Μάλλον το πλήρωμα του χρόνου πλησιάζει προσφέροντας, άμα τη υλοποίησής του, τα εξής πολιτικά και γεωστρατηγικά προνόμια στην Λευκωσία:

1. Αναίρεση κάθε τουρκικού ισχυρισμού περί δήθεν «ασφαλείας των Τουρκοκυπρίων» (όσων δεν εγκατέλειψαν την Νήσο)
2. Απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων κατοχής και παραμονή μόνον ΕΛΔΥΚ / ΤΟΥΡΔΥΚ
3. Μεταβατική μετατροπή των Βρετανικών Βάσεων σε ΝΑΤΟϊκές Βάσεις όπου λόγο θα έχει η Κυπριακή Δημοκρατία όπως αυτός προβλέπεται από το καταστατικό της Συμμαχίας για τα κράτη - μέλη του ΝΑΤΟ.

Ένα τέτοιο ενδεχόμενο την σημερινή εποχή ίσως θα διασφαλίζει την ειρήνη και την ενεργειακή ασφάλεια για την Δύση.

¹⁶ <https://sputniknews.gr/kosmos/201904082860381-kypros-nato-tourkia-ellada/>

¹⁷ <https://www.tanea.gr/print/2018/12/22/opinions/i-agkyra-kai-o-geostratigikos-rolot-is-kyprou/>

Η θέση που εξέφρασε ο πρώην Γ.Γ. του NATO Άντερς Γογκ Ρασμούσεν, ότι η μη λύση του Κυπριακού εμποδίζει την ανάπτυξη των σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης – NATO¹⁸, φέρνει στην επικαιρότητα το αίτημα ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατία στο Νατοϊκό Πρόγραμμα για το Συνεταιρισμό για την Ειρήνη - PfP, το οποίο είχε θέσει ο ίδιος ο πρόεδρος Αναστασιάδης και το οποίο αποτελεί προτεραιότητα της κυπριακής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής.

Διαφαίνεται ότι στο εγγύς μέλλον (μετά τις αυστηρές κυρώσεις των ΗΠΑ στην Τουρκία για την αγορά των S - 400) και την εκλογή Μπάντεν, θα γίνουν προσπάθειες να καμφθεί η στάση της Τουρκίας έναντι της Κύπρου μετά την διαφοροποιημένη πλέον πολιτική Ερντογάν που τείνει να θέσει από μόνος του την Τουρκία εκτός NATO στην πράξη.

Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Τζο Μπάιντεν εξέφρασε¹⁹ με την ευκαιρία της 61ης επετείου της ανακήρυξης της Ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας και την χαρά της επίσκεψης του στην Κύπρο ως Αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, το 2014, ότι συνεχίζουμε να στηρίζουμε μια, υπό την αιγίδα των ΗΕ, κυπριακής ιδιοκτησίας συνολική διευθέτηση του Κυπριακού που θα επανενώνει το νησί σε μια διζωνική δικοινοτική ομοσπονδία που θα είναι επωφελής για όλους τους Κύπριους, καθώς και για την ευρύτερη περιοχή.

Επιπλέον οι 2 αμυντικές συμφωνίες που έχει υπογράψει πρόσφατα η Ελλάδα με Γαλλία και ΗΠΑ (δύο μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ και του NATO με τεράστια στρατιωτική ισχύ) εκτιμάται ότι θα μπορέσουν να πιέσουν την Τουρκία για την επιβολή βιώσιμης λύσης του Κυπριακού προβλήματος.

¹⁸ <http://strategy-cy.com/ccss/index.php/el/anaysis-gr/item/134-%CE%BF%CE%B9>

¹⁹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/diethni/kosmos/epistoli-mpainten-se-anastasiadi-stirixi-ton-ipa-stis-prospatheies-tis-kyproy-gia-synoliki-lysi-toy-kypriakoy/>

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η συμμετοχή της Κύπρου στο NATO είναι ζήτημα που συναρτάται με ορθολογιστικούς σκοπούς συναφείς με τα εθνικά της συμφέροντα. Οι πρώτες ενδείξεις των συνεπειών θα γίνουν ορατές από την στιγμή που θα υποβληθεί το σχετικό αίτημα. Οι τελευταίες των ενεργειακών εξελίξεων μεταβάλλουν τα δεδομένα των γεωστρατηγικών συμμαχιών. Μια ενδεχόμενη «είσοδος» στο NATO μπορεί να συμβάλει στη λύση του κυπριακού προβλήματος.

Ασφαλώς και θα υπάρξει αντίδραση της Τουρκίας σε ενδεχόμενη υποβολή αιτήματος ένταξης της Κύπρου στο NATO και ως εκ τούτου τόσο η Κύπρος όσο και η Ελλάδα θα πρέπει να βρίσκονται σε ετοιμότητα να αντιμετωπίσουν μια τέτοια αντίδραση. Αυτός είναι και ο λόγος που η αμυντική θωράκιση της Κύπρου θα πρέπει να ακολουθήσει την Ελληνική θωράκιση των πρόσφατων εξοπλισμών, προκειμένου να κατοχυρώνεται η ασφάλεια της Κύπρου.

Με βάση τις πρόσφατες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή, διαφαίνεται ότι η Κύπρος συνιστά έναν καθοριστικής σημασίας εταίρο για τη Δύση, αφού η θέση της είναι πολύτιμη, μοναδική και αναντικατάστατη. Η στρατιωτική συμμαχία της Κύπρου με το Ισραήλ έχει συμβάλει αποφασιστικά στην ενίσχυσή της, ενώ ο τρόπος με τον οποίο έχει χειριστεί τα ενεργειακά ζητήματα μέχρι στιγμής την έχει φέρει εγγύτερα από ποτέ στη Δύση.

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2021 ΕΙΚΟΣΙΟΚΤΩ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ